

AKİF EMRE'NİN "ENDÜLÜS DÜŞTÜKTEN SONRA" KONFERANSI⁴

Selamün Aleyküm... (السلام عليكم)

Arkadaşlar, tarihten bahsetmek insanların hoşuna gider. Yani, hikâye anlatmak bazen sıkıcıdır, bazen heyecan vericidir. Ama önce, neden tarih okumamız gerekir, tarihle neden irtibat kurmamız gerekir, buna dair bir-iki şey söylemekte fayda var. Bu Osmanlı olur, Endülüs olur, Patagonya olur, Sümer olur hiç önemli değil. Tarih, genelde geçmişten bahseder ama tarihle ilişkimiz aslında geleceğimizi anlamak içindir. Yarınları okumak için biz tarih okuruz. Biraz da geçmişimize dair bilgilerimizi, algılarımızı bu açıdan bakarak okumakta fayda var. Geçmiş değil, geleceği okumak için tarihi... Tarih nasıl okunur, bunun üzerine düşünmemiz gerekir. Bu, bir not olarak bir yerde, hafızanızda kalsın. Üzerinde belki ayrıca konuşuruz. Yani, tarihi nasıl okumalıyız konusunda...

Yine, Endülüs mevzu olunca böyle bir nostaljik algıdır genellikle... Bir Endülüs güzellemesi yaparız genellikle. Evet, önemlidir, bunu küçümsemiyorum. Endülüs'te yükselen İslam medeniyetinin en parlak, en muhteşem örneklerinden biridir Endülüs'teki İslam medeniyeti deneyimi. Sanattan edebiyata, düşünceden mimariye kadar pek çok alanda İslam medeniyetinin en zirve noktaları oradadır. Hala bugünkü İslam düşüncesini, İslam ahlakını, İslam medeniyeti dediğimiz bu halkayı şekillendiren pek çok isim orda yetişti. Sadece bizi değil, Avrupa'yı da Batı'yı da etkiledi. Bunu övünürüz, doğal olarak övünmemiz lazım. Sahip çıkmamız lazım. Ama bunu bir övünçten öteye bir bilince dönüştürmek için de o medeniyetin kodlarını iyi okumamız lazım.

⁴ Negiz, M. (2018). Akif Emre'nin "Endülüs Düşükten Sonra" Konferansı Notları, <http://mnergiz.blogspot.com/2018/06/merhum-akif-emre-nin-endulus-dustukten-sonra-konferansi-notlari-pdf.html>, 10.06.2018.

Neydi Endülüs medeniyetinin diğerlerinden farklılığı? Veya gerçekten tümüyle farklı mıydı? Aynı dönemde, söz gelimi 1111'de Endülüs'te şu mesele tartışılırken, Bağdat medreselerinde acaba ne tartışılıyordu? Değil mi?

Veya 1111 tarihinde Gazali şu tartışmayı yaparken, aynı tarihte Paris'teki bir okulda, bir manastırdaki skolâstik düşünce hangi durumdaydı? Neler konuşuyorlardı? O zaman anlamlı olur. Karşılıklı okumamız gerekir. Düşünce tarihi açısından da, siyasi tarih açısından da... Şimdi konumuz bu değil. Özelde Endülüs'ten bahsettiğimiz için, biraz farklı yaklaşmak gerektiğinin altını çizmek için bunlardan bahsediyorum ama biz de hep işte Endülüs deyince muhteşem bir geçmiş var, bir öykünme var. Güzel. Bir ağıt var. Peki, Endülüs'ten sonra ne oldu? Yani algımız şöyle: 1492'de birden bire Gırnata düştü. Haçlılar, Hıristiyanlar geldi, oradaki Müslümanları katletti ve hikâye bitti. Bu kadar ucuz mu bir iş? Bu kadar değil. Evet, bir katliam yapıldı. İnsanlar katledildi, sürüldü ama 800 yıl süren bir hikâye var orda. 711'den 1492'ye kadar bir İslam egemenliği var... Şu andaki İspanya'nın tarihi bile 500 seneyi anca buluyor. Yani, şu andaki İspanyollardan daha uzun süre bir İslam varlığı var. Bu kadar muhteşem bir medeniyet... Sadece siyasi bir egemenlik değil. Kültürel anlamda, sanatsal anlamda, sosyal anlamda İberya yarım adasının, İspanya'nın tüm kılcal damarlarına girmiş bir medeniyet bir günde ortadan kalkmaz. Bunun değişik yansımaları olacak. Beşeri yansımaları olur... Sanatsal, düşünsel yansımaları olur... Her ne kadar bugün Hıristiyan İspanya, Katolik İspanya olsa da, günlük hayata baktığımızda hala çok ciddi bir biçimde Endülüs etkisini kültürden alışkanlıklara kadar görürüz. Bu gözle bakmak lazım.

Bunları düşünürken işte bir Moriskolar hikâyesi ile özel ilgilenmek nasip oldu. Kafamda olan bir konuydu. Bunu, evet Müslümanlar 1492'de Gırnata düştükten sonra Müslümanların hali ne olsun sorusunu, önemli bir soru... Fakat bu aynı zamanda Endülüs'ün düşmesi ve ondan sonraki uygulamalar, Modern Avrupa kimliğinin oluşumunun da ipuçlarını veren birtakım uygulamalar var. Premodern dönemde bir ulus inşasının nasıl ortaya çıktığı pratiklerine dair. Çünkü o dönemde Kutsal Roma-

*Merhum Akif Emre,
konferansa başlarken
şu kavram haritasını
sıralıyor:*

- *Müdeccen*
- *Müdajar*
- *Morisko*
- *Alpujara İsyanı*
- *1609*
- *Mudéjar Art*
- *Flamenko*
- *Blas Infante*

Germen İmparatorluğu olarak Avrupa'nın en güçlü imparatorluğuydu. Yani, Hollanda, Fransa, Almanya'ya kadar pek çok Avusturya'ya kadar buraya bağlıydı. Bunların kollarıydı. Dolayısıyla, oradaki uygulamalar aslında, daha sonraki modern Avrupa uluslarının kimliklerinin oluşumunun ipuçlarını veren uygulamalar oldu. Bu açıdan da okumamız gerekiyor.

Tabii, hikâyeyi anlatalım. Yani önemli tarihler ve şeyler şimdi bazı kavramlar yazdım burada: Müdeccen ve Mudéjar (Okunuşu: Mudahar). Buradan girelim. Biliyorsunuz, Endülüs'de birtakım sebeplerden dolayı gerileme mevzu bahis olduğunda kuzeyde Katolikler ilerlemeye başlıyor, bazı İslam topraklarını tekrar alıyorlar. İspanyollar buna 'reconquista' diyorlar, biliyorsunuz, 'yeniden fetih, yeniden ele geçirme'. Bunlar gerçekleşirken, diyelim Telodo ele geçiriliyor, orada Müslümanlar var, Müslüman halk var. Daha önce Hıristiyan halk da vardı. İç içe yaşıyorlardı. Zaten çok kültürlü bir yapı var.

İki seçenekler var Müslümanlar için; Bir, ya gayrimüslim bir yönetim elinden çıkıp gitmek, terk etmek orayı veyahut da gayri Müslim bir yönetimin idaresini kabul edip orada yaşama şartlarını aramak.

1492'ye kadar hemen hemen bu işgal edilen bölgelerde Müslümanlar, bazı dini özgürlükler haklar karşılığında kalmaya devam ediyorlar. Bunlara, Müdeccen diyorlar. Yani, Müslüman olarak hayatlarını devam ettiriyorlar ama Hıristiyan kralların yönetimi altında... Vergi veriyorlar ama -işte- ibadetlerine fazlaca dokunulmuyor, dini okullar, -işte- medreseler, görece devam ediyor. Bunlara o zaman ulema fetva veriyor. 'Eğer, dini bir zorlama yoksa, mecbur kalınıyorsa, kalabilirsiniz' diye. Bunlara, Arapçada 'Müdeccen', İspanyolcada da 'Mudéjar' denir. Bu, 1492'de Gırnata'nın düşüşüne kadar devam eden bir uygulamadır. Literatüre böyle girer.

1492'de Gırnata düştükten sonra, son Endülüs Gırnata sultanı, şöyle bir anlaşma ile teslim ediyor Gırnata'yı. 50 maddelik bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre, Yahudilerin ve Müslümanların -tabi Yahudi tebaası da var- bütün dini hakları korunacak, dini hukuk korunacak -işte- sosyal, ekonomik birtakım haklar verilecek. Bu haklar karşılığında teslim etmekte anlaşılıyorlar.

Fakat olaydan, Gırnata'nın tesliminden 1 yıl sonra, Yahudiler aleyhine, bu anlaşma bozuluyor. 5 yıl sonra da Müslümanlar aleyhine bozuluyor. Kilise devreye giriyor, artık tamamen hâkim olduktan sonra, diyorlar ki; "Bu anlaşmanın gereği yok ve burası bir Hıristiyan toprağıdır. Hıristiyan toprağının temiz olması lazım. Temiz olması için de 'kâfirlerden' arındırılması lazım."

Kâfirlerden nasıl arındırılır? Üç yol var. Ya kâfir dedikleri Müslüman ve Yahudiler, Hıristiyanlaşacaklar. Yahut da katledilecekler ve yahut da sürülecekler. Şimdi

problem şurada: Modern İspanya tarihi şöyle şey yapar. Zaten buraya Araplar gelmişti, İspanya'yı işgal etmişlerdi ve biz onları geri geldikleri yere gönderdik. Tıpkı Osmanlı'ya Avrupalıların bakışı gibi; "Balkanlar'a, Orta Avrupa'ya kadar Türkler gelmişler, onları geldikleri yere gönderdik, göndermemiz gerekiyordu." Ya, Doğu Sorunu denen mesela Osmanlı'daki sorun budur.

Ama burada da benzer bir yaklaşım var. Kaldı ki, esas olayın püf noktası şu: 800 yıllık bir İslam egemenliği sırasınca, süresince Koskoca bir Liberya yarımadasının hâkimiyeti sadece işgal güçleri ile sürdürülemezdi. Ve bu kadar muhteşem bir medeniyet kurmuşsanız, bu sadece işgalle sürdürülemez. Bu ne demektir? Muhtemelen demografik bir araştırma yapılırsa muhtemelen –benim şahsi kanaatim de o- İspanya'daki Müslümanların büyük çoğunluğu evet köken olarak önemli bir kısmı Arap olmakla beraber, Berberi ve Arap olmakla beraber- belki halkın önemli bir kısmı, belki de çoğunluğu Vizigotlardandı yani Müslümanlar gelmeden önce orada yaşayan halktandı. Yani, mühtedî (Arapçası: muhtedî⁵) Müslümandılar, Müslümanlaşmış yerlilerdi. Dolayısıyla, bunların büyük bir kısmı gitmedi. Şimdi, İspanyol tarih okumasının en büyük şeylerinden, saptırmalarından birisi budur. "Arapları geldiği yere gönderdik." Hayır. O toprakların çocuklarını sürdürdüler, katlettiler.

⁵ Mühtedî (Arapçası: muhtedî): [1] (din) Doğru yolda olan, mümin olan, kurtuluşa eren: [2] (din) Batılı bırakıp hak dini seçen.

Iber Yarımadası Yeniden Ele Geçirme (Reconquista) Haritası, <http://www.educationforlifeacademy.com/Unit2-3MapofReconquista.html>, 08.06.2018.

Granata'nın işgalinden sonra, 5 yıl sonra, yapılan bu anlaşmayla birlikte, anlaşmanın bozulmasıyla birlikte Engizisyon devreye girdi ve şöyle bir uygulama başladı: Müslümanların Hıristiyanlaştırılması uygulaması. Bunlara "Morisko" diyoruz...

Müslümanlar, genellikle henüz merkezi yönetim, merkezi otorite çok güçlü olmadığı için kırsal kesimlerde, köylerde, şehir kenarlarında veya şehir merkezlerinde de önemli miktarda varlar. Bunlar bir tür bela savmak için "tamam Hıristiyan olduk" diye şeklen Hıristiyan olmuş gibi davranıyorlar ama günlük hayatlarını yine Müslümanca devam ettirmeye çalışıyorlar. Fakat baskı artmaya başladıkça, Kutsal Roma İmparatorluğu gücünü artırdıkça baskı artıyor.

Zamanla kararlar çıkarılıyor. Arapça konuşmak yasaklanıyor. Alınan ilk kararlardan biri mesela çok önemli. Kadınların, -kadın bedeni üzerinde bakın çok ilginç- o zamanda peçe takmaları -özellikle Müslümanları doğrudan şey yapan- yasaklanıyor. Ve baskı o kadar artıyor ki, uygulamalar zaman zaman... Hamama gitmek bir Müslümanlık işareti sayıldığı için hemen sorgulanıyorlar. Antiparantez şunu da belirtmek lazım; bunları nerden biliyoruz? Kilise, Avrupa'nın en güçlü ve eski kurumu olduğu için, kayıtları çok sağlam. Kim, hangi suçtan yargılanmış, Engizisyon'da yakılmış, hangi suçtan ceza almış... Hemen hemen hepsi var.

İspanya Engizisyonu, <https://catholicsay.com/the-myth-of-the-spanish-inquisition>, Son Erişim Tarihi: 08.06.2018

Yani, klasik İspanyolca bilenler, Engizisyon defterlerini arşivlere girdiklerinde uygulamaları tek, tek, tek görür. Ya çok ciddi belgeler var. Oralardan anlaşılıyor ki, zaman zaman çok sık şeyler olmuş, baskılar. Baskılar olmuş. İşte, bu Müdeccen ile Morisko arasındaki fark şu; Müdeccen de, Morisko da gayrimüslim idare altında yaşıyor ama Müdeccen, Hıristiyanlaşmaya zorlanmayan yani Mudajar (okunuşu: mudahar) dediğimiz Hıristiyanlaşmaya, din değiştirmeye zorlanmamış olanlar. Morisko ise, zorla din değiştirmiş ve Hıristiyan görünen Müslümanlar.

Zaman içerisinde bunlar tabii bir-iki jenerasyon geçtikten sonra, bunlar içerisinde çok samimi bir şekilde Katolikleşiyorlar ama bir şekilde hala Müslümanlıktan izler var. Fakat bu baskıları önlemek, frenlemek için ne yapıyorlar? Müslümanlar, zaman zaman kendi aralarında para topluyorlar, yerel yöneticilere rüşvet veriyorlar. Diyorlar ki, *"Bu kararlar tamam alındı ama uygulanması mümkün değil. Biz mesela İspanyolca bilmiyoruz, mecburen konuşacağız. Çarşıda başta. 20 yıl- 30 yıl erteleyelim."* Böyle tedbirlerle işi ertelemeye çalışıyorlar ve birazcık nefes alıyorlar.

Peki, karşı taraf buna niye müsaade ediyor? Olayın sosyo-ekonomik ve siyasi dinamiklerini görmek lazım. O dönem, Müslümanlar İspanya'nın bir bakıma yönetici sınıfı, iyi eğitim görmüş, eli sanat tutan, belli sanatlara hâkim, ekonomiyi elinde tutan bir kesimdi. Dolayısıyla, imparatorlukla yerel derebeylikler arasındaki güç çatışmasında Müslümanlar o boşluğu değerlendiriyorlar.

İmparatorluk, tüm gücünü yerel otoriteler üzerinde de kurmaya çalışıyor. Yerel otorite de Moriskolara dayanarak, onların ekonomik, sosyal güçlerine dayanarak

bir tür otonom bir şey sağlamaya çalışıyor. Bu dengeyi Müslümanlar kullanmaya çalışıyor.

Ama Engizisyon çok şey olduğu için, kiliseden doğrudan emir aldığı için, zaman zaman çok şedit, ağır tedbirler, uygulamalar şey yapıyor. Katliamlar yapılıyor, çok ağır şeyler yapılıyor. Mesela bu uygulamaların başında Arapça kitap bulundurmamak, dini bir kitap bulundurmamak bile yasak. Bugün hala, ben gördüm gözümle mesela Gırnata'da falan eski şey bölgesinde, Endülüs bölgesinde eski şehirde falan değişik Endülüs'ün, Endülüs bölgesinin değişik yerlerinde restore edilen evlerin gizli köşelerinde, bir taş altında, sıva altında saklanmış Kuran-ı Kerimler çıkıyor.

Endülüs Müslümanlarından Kalma Kuran-ı Kerim (XI-XII.yy), <http://abudervish.blogspot.com/2016/08/ancient-artifact-review-98-antique.html>, 10.06.2018.

Önceki yıl, Madrid'de bir sergi açıldı. 50 kadar Kuran-ı Kerim... Deri üzerine yazılmış, arasına kaya tuzları atılmış çürümesin diye. Ama işte evinin bir köşesinde orada Kuran-ı Kerim var. Biliyor. Yani Müslümanlıkla irtibatı bu kadar kalabilmiş. Bu kadar ağır baskı altındalar ama orada hissediyor. Bugün yani hala çıkıyor böyle şeyler. Çok hüznü verici bir... Bu hikâye uzun... Burada tabii biliyorsunuz Avrupa uygarlığı tek kültürlü bir uygarlıktır. Yabancı ile bir arada bulunmaz.

Şimdi, Endülüs deneyimine baktığımızda, Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar... Evet, bir İslam havası var. İslam medeniyeti bütün alanlarda kendini gösteriyor ama farklı kültürler, farklı dinler, farklı dillerle bir arada yaşama tecrübesi var. Çünkü Müslümanlığın böyle bir karın ağrısı yok. Müslüman olmayanların hepsini katledelim, herkes Müslüman olsun gibi... Tebliğ ulaşır, kabul eder veya etmez. Birtakım dini yaptırımlar veya cezalar, Müslüman olanlar için, Müslüman olmayanlar için yapılır, uygularlar. O şeyler... Mesela, Ortadoğu nedir? Bir İslam'ın ilk çıktığı yerdir. En merkezi coğrafyasıdır. Ama hala Ortadoğu'da Hıristiyan Araplar var, Ermeniler var, Maruniler var, Rumlar var. Ortadoğu, İslam medeniyetinin neşvünema bulduğu yer.

Şimdi, Hıristiyanlığın merkezi olan coğrafyalarda böyle bir şey düşünülebilir mi? Tarihsel olarak Avrupa, dışlayıcı bir uygarlık. Dolayısıyla, Endülüs'te de ilk yaptıkları iş, farklı olanı ötekileştirmek, yok etmek veyahut da kendine dönüştürmek... Emin Maluf'u bilirsiniz, romancı... (ya da Amin Maalouf) Aslında Lübnan asıllı bir Marunî Hıristiyan'dır. Marunîlik, Hıristiyanlık içerisinde çok marjinal bir mezheptir. Çok, Avrupa'da falan bilinmez. Diyor ki; "Ben" diyor, "Hıristiyanlık içerisinde böyle bir marjinal bir mezhebin mensubu olarak ayakta kalmayı veya bu inancı sürdürebilmeyi Müslüman coğrafyasında yaşamamıza borçluyuz Maruniler olarak. Eğer Marunî

azınlık olarak Hıristiyanlığın kalbi olan bir Avrupa ülkesinde olsaydık, muhtemelen asimile olacaktık.”

Kesinlikle! Yani, Hıristiyanlık içi bir şeye bile tahammül edemeyeceklerdi. Ama Müslümanlığın hoşgörüsü, farklı olanla bir arada yaşama deneyimi, bizim böyle marjinal bir azınlık bir şeyin, mezhebin bile ayakta kalmasına vesile oldu. Bunu – kendi metinlerinde var- yazıyor. Şimdi, Avrupa’nın bu tekelci tavrı, tek kültürlü, tek boyutlu kültür olma özelliğinin en somut şeylerinden biri Moriskolara olan uygulamalarıdır. Bunu bu açıdan, modern Avrupa kimliğinin, ulusların inşası açısından okumakta da fayda var. O açıdan bakmak lazım. Evet, olayın tarihsel boyutu var. Çok önemli. Ama modern Avrupa’nın oluşumunda erken dönem habercileri olarak da bunu görmek lazım.

Moriskolar, bu süreçte... Zaman zaman isyanlar da çıkıyor. Yani ne yapıyorlar? Yerel ayaklanmalar var. Bir şeyler var ama en şeyi, önemlisi bu Alpujarras (Okunuşu: Alpuhara) denen isyandır. 1568-1571 arasında

Alpujarras İsyanı Haritası, <https://historiadospuncero.com/las-campanas-del-marques-de-mondejar-durante-la-rebelion-morisca-de-las-alpujarras/>, 10.06.2018.

3 yıl süren bir isyandır. Büyük

bir isyandır.

Bu tarihte, özellikle yâd etmek lazım bu isyanı. Bu Alpujarras, Granada’nın kuzey bölgesi, dağlık bölgedir. Dağlık bir bölge...

Eğer, şeyi hatırlarsanız, bir El Hamra fotoğrafı... Arkada karlı dağlar gözükür böyle. İşte o dağların arka kısımları.

Halen bu şeylerde, o dağlık kesimlerdeki isyanın çıktığı köyler falan belli. Yani nereler? Ben gittim o köyleri falan gördüm. İlk isyan kararının alındığı yer bile duruyor.

El Hamra Sarayı, wikipedia.org/wiki/El_Hamra_Saray%C4%B1, 10.06.2018.

Yani ilginç biçimde... Aben Humeyye dedikleri İspanyolların, Ebu Umeyye diye bir zat liderliğini yapıyor şeylerin, Müslümanların (Bkz. Wikipedia: Aben Humeya (1520–1569), ya da Muhammed ibn Umeyye⁶).

Biat alıyor, hilafetini ilan ediyor ve binlerce kişi o dağlık kesimde toplanıyorlar. Tabi bu dönem de İspanyolların en güçlü olduğu dönem. İmparatorluk olarak...

Aben Humeya (1520-1569), data.bnf.fr, 10.06.2018.

Fakat tabi, sonuçta lojistik desteği olmayan, kendi askeri deneyimi olmayan bir isyan. Ama 3 yıl bir bağımsızlık, bir tür bağımsızlık şey oluyor. Bizde bilinmeyen bir şey, “1492’de hikâye bitti” gibi... Ama nerdeyse olaydan yüz sene sonra büyük bir isyan... Bu isyanın ilginç Osmanlı ilişkisi vardır. İstanbul, bu isyanı nerdeyse gün gün takip ediyor. Rakamlar değişik... 400 ila 4000 arasında yeniçeri gönderiliyor gizlice. İsyani yönlendirmek ve organize etmek üzere... Böyle askeri destek oluyor. Yani. Braudel, ünlü medeniyet tarihçisi Braudel (1902-1985), 4000 olarak veriyor rakamı. 4000 kadar yeniçeri, bunlara destek olmak üzere, içerde İspanyollara karşı isyanı organize ediyorlar. Fakat sonunda isyan bastırılıyor. Bastırıldıktan sonra o İnebahtı’ta... İnebahtı seferi (1571) ondan sonra oluyor. O meşhur donanma... Andrea Doria’nın (30 Kasım 1466 - 25 Kasım 1560) şeyi...

Bu isyan bastırıldıktan sonra müthiş bir katliam yapılıyor. Esas güçleri kırılıyor Müslümanların ama yine zaman zaman isyanlar var. Ve yine asimilasyon süreçleri devam ediyor çok katı biçimde. Fakat her şeye rağmen görünüşte Müslüman yok. Herkes Hristiyanlaşmış, Katolikleşmiş gibi görünüyor. Fakat buna rağmen, yine de güven olmadığı için 1609’da Moriskoların tamamının sürülmesine karar veriyorlar. Bu arada tabi uygulamalardan biri şu;

-Şehir değiştirmeleri yasaklanıyor.

-Deniz kenarlarındaki şehirlerde yaşamaları yasaklanıyor.

-Ticaret yapacak bir Moriskonun bir şehirden bir şehre geçerken silah taşınması yasaklanıyor. O günün koşullarında yani eşkıyalığın, yabancıların her türlü şeyin olduğu bir dönemde silahsız gezme yani şehirlerarası şey yapmanın ne kadar saldırıya açık olduğunu söylemeye gerek yok. Bir sürü yaptırımlar var.

Yani, gerçekten samimi olarak Katolikleşenler de var. Önemli bir miktar... Artık birkaç jenerasyon geçiyor ve Hristiyanlaşıyorlar. Ama buna rağmen Morisko

⁶ Aben Humeya (1520–1569), ya da Muhammed ibn Umeyye, <http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQWJl9ldW1leWE>, 10.06.2018.

kökenlerinden dolayı bunların tümü ile sürülmesine karar veriliyor. Sürülen Morisko sayısı muhtelif ama 1 milyona kadar, 1 milyona yakın bir sayı var. Düşünün. 1609'dan 1610-11'e kadar birkaç yıl içerisinde 1 milyon kişilik bir göç o zamanın şartlarında çok önemli bir demografik değişim. Peki, bunlar nereye gidiyorlar?

Moriskolar, sürüldüğünde 2 seçenek veriliyor önlerine... Eğer Müslüman bir ülkeye yani karşı tarafa Fas'a, Cezayir'e, Osmanlı topraklarına geçerlerse, 10 yaşından küçük çocuklarını bırakmak zorundalar. Şimdi... "Ölümlerden ölüm beğenin" türü bir şey. Yok, Katolik bir ülkeye –mesela- Fransa'ya başka bir yere gitmeyi tercih ederlerse, çocuklarını alabilirler... O yüzden, bunların 50 bin kadarı kuzeyden Fransa üzerinden İtalya, Sicilya'ya inerek oradan gemilerle karşıya geçiyorlar. Bir kısmı da devam edip, Bosna üzerinden Osmanlı'ya kadar geliyorlar. Tabi, o günün şartlarında hem iklim şartları, hem –işte- her türlü saldırıya açık bir göç kafilesinin ne tür saldırılara maruz kalabileceğini düşünebilirsiniz.

Geçenlerde bir İtalya-Venedik elçisinin anılarını okumuştum. Mesela, Moriskolardan bahsediyor O da. Venedik'e gelip karşı tarafa geçmek için kamplarda bekletilen –bugün Suriyeliler gibi- manzara anlatıyor.

Ve yani biz bunların tabi belgesel izlerini sürmediğimiz için pek bilmediğimiz şeyler... Buralarda neler yaşandı? Avrupa nasıl tepkiler verdi? Bunlar, önemli şeyler. Ama önemli kısmı, çok büyük kısmı, yüzde 60'ı 70'i Fas, Cezayir, Tunus, Libya'ya kadar uzanan Mağrip ülkelerine yerleşiyorlar. Halen, bugün Fas'ta, Cezayir'de Endülüslülerin kurduğu şehirler var. Yani –işte o- karışmış falan ama baskın biçimde Endülüs kültürünün, mimarisinin hâkim olduğu, aile isimlerinin bile "El Endülüs" diye başlayan böyle ailelerin olduğu şehirler var. Herkes biliyor kendini.

Mesela ben bir üniversiteli bir hocanın, Endülüs kökenli bir hocanın evine gitmiştim. Ta Endülüs döneminden kalma kitaplar, belgeler vardı. Halen saklıyor. Her şeyi biliyor. Nerden, hangi şehirden gelmiş, dedeleri kimden gelmiş ve Endülüs'ten kalma el yazması deri ve şey üzerinde, kitapların olduğu koca bir kütüphanesi vardı. Tabi oralarda çok daha canlı bu hafıza... Müzikten esere kadar.

1609-1610, 11-12 yıllarına kadar, bu göç şeyi başlıyor. Tabi, bura kadar çok acı olaylar yaşanıyor. İnsanlar, paralarını, mülklerini bırakarak gemilere bindiriliyorlar. Birtakım korsanlar, denizin ortasında bunları bırakıp, onları denize atıp, paralarını gasp edip –aynı şu anda göçmen hikâyesi gibi- çok acı olaylar yaşanıyor.

Bu arada Osmanlı ne yapıyor? Osmanlı tabi, bunları yerleştirmeye çalışıyor. Merkezi yönetim, Beylerbeyine, Cezayir Beylerbeyi, Tunus Beylerbeyine talimatlar veriyorlar ve 5 yıl vergi alınmayacak, şu olmayacak, bu... Bir takım önlemleri var.

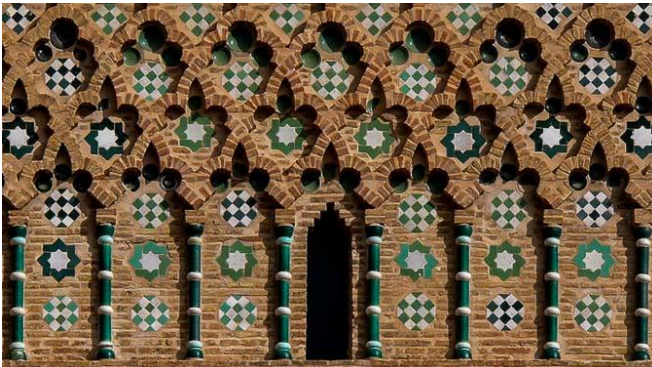
Fakat geldikleri yerlerde de bazı sorunlar yaşıyorlar. Kültürel sorun var tabii. Bunlar, yarı yarıya asimile olmuş, kılığı-kıyafeti farklı, alışkanlıklar artık farklılaşmış, bir kısmı Arapça bilmiyor. Büyük kısmı oralarda bir yerlere şey yapıyorlar. Dışlananlar var. Böyle, işte... Çölde bedevilerin saldırısına uğrayanlar var. Tozpembe değil yani. Bir kısmı, geri dönmeye çalışanlar var. Böyle, korkunç bir altüst oluşun yaşandığı bir dramdır.

Fakat bu hikâye o kadar garip ki, 1630'lu yıllarda, bir... Ali Bey isimli bir Cezayirli, literatürde 5 tane topçuluk tekniği üzerine risalesi var. Bu Ali Bey, aslında İspanyol gemicisidir. Latin Amerika'ya... İspanyol sömürülerinde şey gösteriyor... Vazife yapıyor. Fakat en son, artık şeyden –iyi bir yerde yani- iyi bir denizci, rütbeli bir denizci- mühendislik eğitimi almış. Ama sonuçta terk ediyor İspanyol şeyini, filosunu, ordusunu daha doğrusu... Oradan kaçıyor, Cezayir'e yerleşiyor. Bu aslında bir Moriskodur. Müslüman, artık diyor ki “bunların şeyinde yaşayamayacağım”. 1630'dan bahsediyoruz yani. Literatüre geçen böyle isimler var.

Bütün bu şeylere rağmen, sürgüne rağmen, halen tabii içerde, İspanya'da kalan Müslümanlar var. Şey var, kalıntılar var. Müslümanlığını sürdüren, köyler var. XVIII. yüzyıldaki bazı İngiliz seyahatnamelerinde, Endülüs bölgesinin kırsal kesimlerinde bazı köylerinde hala İslam'ı yaşayan, İslami adet, göreneklerini koruyan köylere rastladığını söyleyen şeyler var, belgeler var. Bunun izleri XX. yüzyıla kadar sürüyor.

Artık, modernleşmenin ve merkezi yönetimin bütün kılcal damarlara girdiği dönemde eğitim ve birtakım şeylerle biliyorsunuz modern ulus inşası biraz da tek tip şeydir. Standart bir şeydir. Sadece farklı kültürler değil, aynı kültürler içerisinde de, standart bir insan tipi gelişir. Bu eğitim ve baskı geliştikçe, bu izler yavaş yavaş siliniyor ama birtakım belgelerden XX. yüzyılın başlarına kadar, hatta daha sonraya kadar, belli belirsiz bu izlerin olduğunu görüyoruz.

Şimdi, kısaca Moriskoların hikâyesi bu... 1609'la birlikte bir şeyler bitiyor. Fakat Endülüs'ün, Moriskoların ve İslam kültürünün, İslam medeniyetinin İspanya üzerindeki etkisi bugüne kadar devam eder. Bunun üzerinde de biraz, bir-iki şey söyleyelim...

Mudejar Sanat Örneği, Aragon, nartexbarcelona.com, 10.06.2018.

Bunu en yaygın tezahürü “Mudéjar Art” denen –sanat tarihinde- Mudéjar Sanat Akımıdır. Bugün bile halen önemli bir akımdır. Sadece İspanya'da değil, Latin Amerika'da da Mudéjar sanatın çok değişik örnekleri vardır. Özellikle mimari alanlarda. İnk

kolonyal yapıların oluşmasında Latin Amerika'da İspanyol kolonisinin... Endülüs etkisi ile yapılmış çok sayıda mimari var. Artı, bunların Endülüs'ten götürülen bazı taş ustalarının, mimarların da bu Mudéjar sanatı oralarda yaygınlaştırdığını görüyoruz. XIX. yüzyılda sanat tarihi açısından baktığımızda, XIX. yüzyılda yeni "New Mudéjar Art" denen bir akım başlıyor. Yeniden, bir tür nostalji ile Avrupa'da Endülüs mimarisinin yeniden canlandığını görürüz. Londra'da, Paris'te, değişik yerlerde Mudéjar sanat etkisi ile yapılmış şeyler var, mimariler var.

Burada bir saptama daha yapayım. Bosna'ya gideniniz var mı içinizde? Evet. Bosna'da o Milli Kütüphane var. Görmüşünüzdür. O yakılan, şimdi yeniden restore edildi. Ora ne hatırlatıyor size, bir Osmanlı mimarisi değil... Değil mi?

Yani tarz olarak. Orası [Saraybosna Milli Kütüphanesi \(Vijecnica Kütüphanesi\), Wikipedia](#) Avusturyalılar tarafından yapılıyor. Fakat Avusturya mimarisi de değil. O aslında bir Endülüs mimarisini çağırıştırır. Nal, kemerler, şunlar bunlar... Peki, niye? Oradaki Avusturyalılar geldiğinde Osmanlı tebaasıydı. Oradaki mimari eserler Osmanlı sanat anlayışının, estetik anlayışının ürünüdür. Baş Çarşı'da, camilerden kervansaraylara kadar belli İstanbul'daki hanlar nasılsa, medreseler nasılsa, sivil mimari nasılsa, orada da öyle... Aynı sanat anlayışının, estetik anlayışının uzantıları... Ama Avusturyalılar Bosna'ya neden Endülüs mimarisini şey yapsınlar? Yani bir iyilik yapıyorlar ama Endülüs mimarisi üzerinden. Bu sadece Endülüs'ü çok sevdiklerinden mi? Hayır. Oraya Hıristiyanî bir şey yapsalar tepki doğacaktı ama Müslümanların biraz da nostaljisini şey yapacak, karşılayacak şekilde Endülüs mimari tarzından esinlenerek öyle bir eser yapıyorlar.

Burada çok siyasi müdahale var. Hoş gibi görünen ama aslında siyasi bir müdahale var. O eser, Osmanlı ile olan bağlantıyı koparıyor ve tarih öncesine atarak bir tür anakronizme düşürerek, yani Bosnalı bir Müslüman'ın, estetik ve sanat anlayışında bir Arap tarzı, bir Endülüs tarihi yok. Ama Avusturyalılar böyle bir eser yaparak aslında İslam medeniyeti ile irtibat kuruyormuş gibi yapıp, siyasal olarak, kültürel olarak doğrudan bağlantılı oldukları, Osmanlı mirasından koparmayı deniyorlar. Diyeceksiniz, her şey siyasi midir? Biraz da böyle... Sana bile siyasi bir şey olarak kullanılabilir. Bunun başka bir örneği mesela;

Paris Büyük Camisi (La Grande Mosquée de Paris)

Paris Camii'dir. 1920'lerde yapılan bir camidir. O arsa da yine Osmanlı, Abdülaziz'in hediye ettiği bir arsa üzerine yapılıyor ama oradaki cami de Endülüs tarzıdır. Bunun değişik şeylerini yapabiliriz. Dolayısıyla, Mudéjar sanat bugün bile halen –işte- Barselona'dan Madrid'e kadar gittiğinizde en azından at nalı şeklinde olan şeyler görebiliriz.

Tabi bu arada anti-parantez unutmadan hatırlatmakta fayda var. Moriskoların bir kısmı, İstanbul'a gelenlerin bir kısmı, nereye yerleştiriliyor? Galata Seme'ti'ne. Şu andaki Galata'ya. Bu, Arap Camii onlar için açılıyor yeniden. Ve Arap Camii'nin yan tarafındaki ilave binalara bakın, "at nalı" kemerli ve Osmanlı'da olmayan tarzıdır. O, gelen Endülüslülerin şey yaptığı, inşa ettiği şeylerdir. Gidip bi(r) bakın. At nalı şeklindeki kemerler Osmanlı mimarisinde genelde yoktur. O, doğrudan Endülüs mimarisini şey yapar. Orada adeta bir koloni oluşuyor zamanla. Sonra tabi Müslüman oldukları için entegre oluyorlar İstanbul toplumuyla. Çoğu yerde öyle...

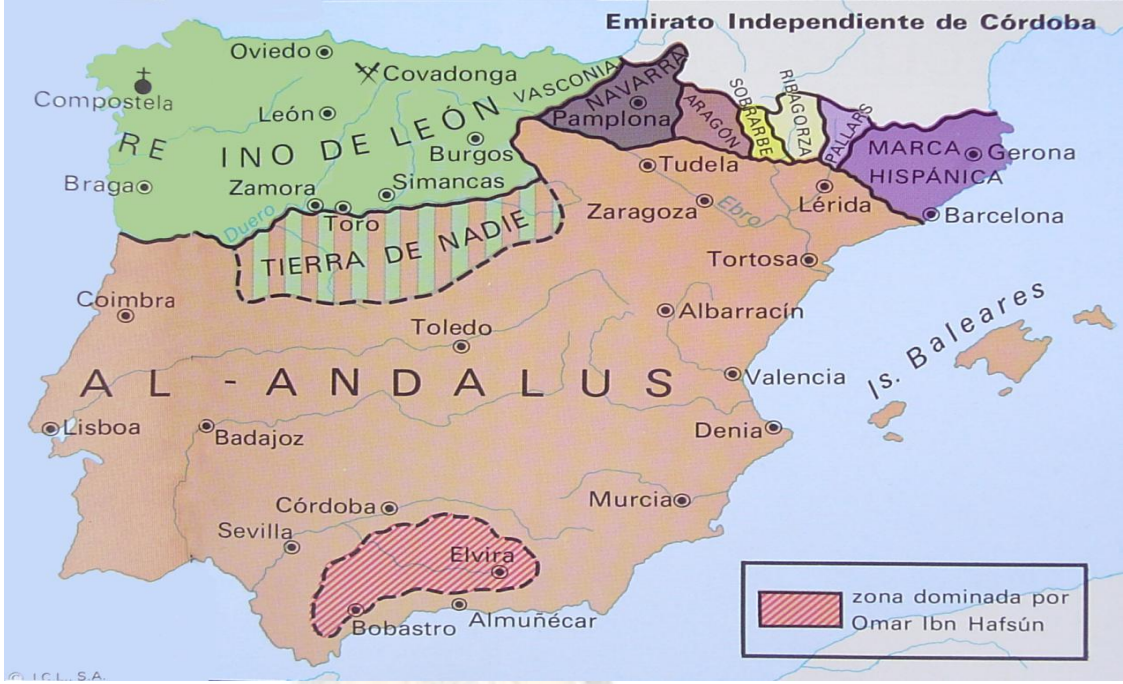

Galata'daki Arap Camii, <http://miftahdergisi.com/wp-content/uploads/2017/03/Arap-Camii-d%C4%B1%C5%9F.jpg>

Bir başka şey... Bugünkü "Flâmenko" müziği de yoğun biçimde Endülüs müziğinin tesiri ile yapılmıştır. Her ne kadar, Çingene kültürünü baskın olsa da; ritimde, birtakım nağmelerde doğrudan böyle bir akıntı var. Bugün en fazla yaşayan unsurlardan biri...

Bir ara başlık olarak da bahsetmek istediğim... Özellikle, size bir ders konusu olabilir bu... Ders konusu olarak da kalsın. Blas Infante'den (infante) bahsedeceğim. Blas Infante, 1885-1936 yıllarında yaşamış bir Endülüslü, sosyalist düşünür, siyaset adamı. Endülüs milliyetçiliğinin kurucusu. Bugün İspanya'da Endülüs milliyetçiliği diye bir akım var. Siyasi bir akım var. Partileri var.

Blas Infante, Endülüs'ün otonom bir yönetim altında –O dönemki anayasa hareketlerini falan okursanız İspanya'da bazı şeyler var. Bizdeki I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet gibi birinci, ikinci anayasa hareketleri var. O hareketler içerisinde Endülüs'ün federe bir yapı altında kendi anayasası, kendi özyönetimini kuran bir yapıyı öneren bir akım var. Meclis oluşması...- Buraya anayasa taslağı teklif ediyor.

İber Yarımadasına İlişkin Bir Harita, <http://territoriosociales.blogspot.com/2016/03/the-iberian-peninsula-maps.html?view=sidebar>, 08.06.2018.

Anayasa taslağında Endülüs bölgesinin –Yalnız şunu... Endülüs bölgesi derken nereyi kast ediyoruz? Onu da kast edeyim. Biz Endülüs deyince İspanya'nın tamamını Müslümanların hâkim olduğu bütün bölgeyi anlarız. Tarihsel olarak böyle. Ama bugün İspanya'nın siyasi, coğrafi anlayışında, İspanya'da Endülüs bölgesi; Kurtuba, Sevilya (isp. Sevilla), Gırnata'yı içine alan güney bölgesine Endülüs denir. Endülüs Bölgesi.- Bu bölgenin otonom bir yapı içerisinde olmasını ve resmi dilinin de Arapça olmasını teklif ediyor Blas Infante. O zaman, Müslüman falan değil, sosyalist bir devrimci aslında.

“Çünkü” diyor. “Endülüs'ün anadili, tarihsel olarak Arapçaydı ve bunun tekrar iade edilmesi gerekir.” Endülüs bayrağını şey yapıyor. Bugün halen Endülüs yönetimi, o bayrağı kullanır. Yeşil ve beyazdır. Yeşil, Endülüs medeniyetini, İslam medeniyetini temsil ediyor. Beyaz da, Avrupa, Hıristiyan medeniyetini... İkisinin sentezi olarak ilk teklif eden Blas Infante'dir. Ve tabii kaçınılmaz olarak da 1920'li yıllarda Müslüman oluyor Blas Infante. Fas'ta bir şeyle tanışıyor. Onun vasıtasıyla Müslüman oluyor. “Ahmet” ismini alıyor. Genellikle, Blas Infante'nin bu yöne çıkarılmaz ama çok önemli bir şeydir. Bunun üzerinde ayrıca çalışma yapılması lazım.

Blas Infante ve Endülüs Bayrağı, <http://kaosenlared.net/blas-infante-80-aniversario-del-asesinato-del-padre-del-andalucismo-por-el-fascismo/>, 09.06.2018

Aynı dönemde şey yapan birtakım başka isimler öne çıkarılırken, Blas Infante geride tutulmuştur. Hâlbuki önemli bir edebiyatçıdır. Önemli bir yazardır da İspanyol edebiyatı içerisinde. Ama şey yapılmıştır, bastırılmıştır. Size bir konu başlığı olarak –eğer ilgilenen varsa, İspanyol edebiyatı,

İspanyol düşüncesi, oradaki Endülüs’le şey yapan- Blas

Infante’nin düşünceleri, kitapları üzerinde ayrıca bir araştırmanın yapılması lazım. Ben doğduğu köye falan gittim. Halen evinde... Evi falan duruyor. Orayı müze yapmışlar. Ve Endülüs bölgesinde, hemen hemen her şehirde mutlaka bir Blas Infante büstü vardır. Endülüs’ün babası olarak bilinir. Şu anda... Resmi olarak da herkesin bildiği ama sadece Endülüs milliyetçiliği üzerinden inşa edilen bir isimdir.

Blas Infante’nin Müslümanlığını genelde es geçmeye çalışırlar. Bugün parlamentoda Endülüs milliyetçisi partisi var. Birkaç tane milletvekili olması lazım. Ama içinde –işte- Katolikler var, Müslümanlar var falan. Tabi 1936 yılında İspanya iç savaşının ilk çıktığı yıllarda Franco rejimi tarafından kurşuna dizildi Blas Infante. Orada katledildi.

Moriskoların ana başlıkları halinde söyleyebileceğimiz şeyleri bunlar. Eğer İspanya’ya giderseniz, şaşırtıcı biçimde günlük hayatta, konuşma dilinde, İspanyolcada, mimaride, şehrin dokusunda falan ne kadar güçlü bir medeniyet olduğunu bugün anlayabiliyorsunuz. Bugün Endülüs... Halen çok ciddi bir biçimde... Endülüs havasını hissedersiniz. Şeylerde... Yolda, caddede görürsünüz yürürken. Birtakım adetler, gelenekler... Bugün belki İspanyollar farkında bile değil ama tamamen o Müslüman kültürden kalma etkileşimdir.

Medeniyet etkileşimleri, kültürel etkileşimler, uzun süreli etkileşimlerdir. Bir günde kaldırılmaz, bir günde değiştirilmez. Hiçbir toplum, ne kadar baskı olursa olsun; siyaset her zaman sosyolojiye mağlup olur. Sosyoloji, siyaseti yener. Her zaman için. Bu, İslam dünyasındaki deneyimlerde de böyle, İspanya’daki bu kadar acı ve katı deneyime rağmen bu da böyledir. Benim şahsi deneyimlerim içerisinde de, İspanya’da gidip geldiklerimde tanıştığım, İspanyol Müslümanlar içerisinde de onlardan dinlediğim değişik tecrübeler var. Bizzat şeyim...

Meselâ, bir hikâyeci vardı. Onunla.. Müslüman olmuş. Şöyle bir hatıra vardı. İsmi de Şimon Perez. Şimon Perez’le görüştüm dersem, yemin edersem başım ağrımaz

(Gülüyor). **Şöyle ilginç bir şey anlattı;** *“Ben Müslüman olduktan sonra anladım ki, aslında Müslümanlık o kadar yaygın ve köklü bir şey olarak, geleneklerimize yer etmiş ki, Müslüman olunca bazı şeylerin aslında Müslümanlıktan mülhem olduğunu anladım.”* Mesela, *“ben”* diyor, *“çiftçi bir ailenin çocuğuydum. Babam tarladan akşam çalışır gelir, elini yüzünü yıkardı doğal olarak. Fakat Müslüman olunca anladım ki babam abdest alıyor, farkında değil. Önce elini yıkıyor, sonra ağızına-burnuna su veriyor. Yüzünü, kollarını... Sıra tamamen böyleydi.”* Diyor. *“Ama babam Katolik’ti, hiçbir şeyi yoktu. Bilmezdi. Müslüman olunca aslında abdest aldığımızı fark ettim”* diyor.

Bir başka tarihçi ile görüşmüştüm. O da Müslüman olmuş daha sonra... 80’li yılların başında Müslüman olmuş bir adam. Müslüman olduktan sonra –şey, bu müzisyen aynı zamanda- popüler birisiymiş İspanya’da. Hani bizde vardır ya, sanatçı namaza başlar, hemen malum medya şeye alır. Ti’ye almaya başlar. Hemen hafif şey yapar. “Orada da o dönemler çok daha katıydı” diyor. İspanya... Şimdi, biraz daha yumuşadı. Herkes, bu kafayı yedi –işte- çıldırdı mı ne yaptı diye, medyada yer almaya başlamış falan. Ailesi dışlamış. Müslüman olma hikâyesi de ilginç... Fas’ta gezerken bir zikir grubunu duyuyor. Turistik bir gezi. Müzisyen olduğu için müzik kulağı var. O zikir ve ilahiler, diyor ki “Allah, Allah. Bu ritmi hatırlıyorum bir yerden. Hiç yabancı gelmiyor. Köyde, çocukluğumda duyduğum ninniler, ilahiler, ilahi değil ama ezgiler falan aynı ritim. Hiçbir şeyi yok.” O vesile ile Müslüman oluyor. Ailesi falan dışlıyor. “Şu anda küçük kardeşim o da doktor oldu” diyor. Ben falan namaz kılmaya başladıkça ilgilenmeye başladım. “Ben Müslüman olacam, bana da öğret” dedi diyor. Bir bağ evinde anlattı. “Tam şurada” dedi. “Namaz kılıyordum” şeyde... “Kardeşim de bana uyuyor, öğrenmeye çalışıyordu. O arada annem geldi. En çok tepki gösteren de annemdi.” diyor. Geriden bakmış. “Bir baktım” diyor. “Ağlıyor annem” diyor. “Ne yapıyorsunuz?” demiş, şimdi “Müslüman’ız, ibadetimizi yapıyoruz” falan. “Sen niye ağlıyorsun” demiş. “Ben bu hareketlerimi internetten görmüştüm” der.

Şimdi... Kazıdığınız zaman böyle ilginç şeyler çıkıyor. Hatıralar çıkıyor. Dolayısıyla, söylemek istediğim şey şu: Müslümanlık bir topluma girdi mi, kolay kolay çıkmaz. Korkmayın. İki... Hangi kültür olur tabii? Medeniyet dönüşümleri bir günde, iki günde hemen şey olmaz. Yani, resimler, siyasiler, bazı kararlar alabilir, yaptırımlar yapabilir ama o kültür, o şey bir şekilde nesiller boyu sürer ve dönüşümü zaman alır. Onun için toplumsal dönüşümlere de böyle soğukkanlı, uzun vadeli işin kültürel, geleneksel boyutlarını da göz önüne alarak yaklaşmaya çalışalım.

Yani, bizim toplumu anlamaya çalışırken de, bir adam ateist olduğunu söylüyor ama Müslüman bir toplumda, günde beş vakit ezan okunan bir ülkede, bir adamın felsefi olarak ateist olması mümkün değil. Bu toplumda olmaz mesela... O, sadece

kendinin ateist olduğunu zanneder. Kültürel olarak mümkün değildir. Dolayısıyla, işin böyle bir boyutu var. Moriskoların hikâyesi de böyle...

Morisko hikâyesi, sadece karşı dinden, -Hıristiyanlar açısından- kâfir gördükleri, dinsiz saydıkları Müslüman toplumu kendi topraklarından sürüp atmak, oraya hâkim olmakla sınırlı bir olay değil. Avrupa kültürünün, Avrupa medeniyet algısının, farklı kültürlerle, farklı toplumlarla, farklı inançlarla, farklı dillerle, bir arada yaşayıp yaşayamamasının denemesiyle alakalı bir şeydir.

Kendi Topraklarından Sürülen Moriskolar, <http://www.dunyabizim.com/kitap/21986/tarhin-en-buyuk-acilarindan-biri-yasandi-enduluste>, 09.06.2018.

Ve modernite biraz da tek tip insanın da toplum modelini oluşturmaya yönelik bir şeydir. Tepkiseldir. Modernliğin en önemli özelliklerinden biri ve çıkışı reaksiyoner olmasıdır. Sanılanın aksine bir proje olmaktan çok, bir reaksiyon hareketidir. Neye reaksiyon? Geleneğe, dine, ilahi olana, müteal⁷ olana veya transandantal (aşkın) olana bir tepkidir. O tepkinin üzerine kurulmuştur ve o tepkinin premodern dönem siyasal ve sosyolojik çözümlenmesi açısından Moriskolara bakılabilir. Bu açıdan belki kafanızda bir iki soru işareti olmuşsa, yani içinizde konuyu incelemek isteyeniniz olursa, bol miktarda malzeme var. Hem bu açıdan İslam tarihi, hem de Avrupa tarihi açısından zengin, mümbit ve el değmemiş bir olaydır. Maalesef bizde tarihçilerimiz dâhil olmak üzere bol miktarda, dediğim gibi –Evet, Endülüs kesinlikle ihmal edilmemeli, her daim işlememiz gereken bir konu ama ah Endülüs, vah Endülüs edebiyatından da öteye geçmiyor ve 1492’den sonra da kimsenin ilgilendiği yok. “Hain Hıristiyanlar geldi, bütün Müslümanları kesti, bitti” zannediliyor ama basit bir araştırma bile bugün İngilizcede bile, Fransızcada bile, Batı literatüründe Moriskolar üzerine o kadar çok şeyler var... Literatür var ki... Kaynak var ki... Yani halen sürekli bu konu işlenen bir şeydir.

Mesela, Moriskoların sürülüşünün 400. yılı İspanya’da ciddi bir gündem oldu. İspanya’daki özellikle muhalif aydınlar, Moriskoların niye sürüldüğüne dair bir

⁷ Müteal : [1] yüksek, yüce: [2] Ait olduğu varlığın realitesini ve gücünü aşmış olan her varlık ve fiil.

tartışma açtılar. Hatta Moriskolardan özür dilenmesi için Krallığın, Moriskolardan resmen özür dilenmesi için kampanya başlattılar. Biliyorsunuz o şeyi, özür dilemeyi Yahudiler aldı. Yahudilerden İspanya özür diledi. Hatta kendini Sefarad yani İspanyol kökenli olduğunu ispatlayan her Yahudi, otomatikman bugün İspanyol vatandaşlığını alabiliyor. Türkiye'deki Yahudilerin –biliyorsunuz- yüzde 90'ı, kahir ekseriyeti Endülüs'ten gelme ve onlar otomatikman buradaki Hahamlığın “*evet bu Endülüs kökenlidir, İspanyol kökenlidir*” yazılı bir belge verdiğinde otomatikman bunlar İspanyol vatandaşlığı alabiliyor.

Ama olayın asıl mağduru olan, oranın ev sahibi olan hatta Müslümanlar için henüz bir özür bile dilemiş değil. Bir üniversite hocası aynen şunu demişti orda, Katolikti ama muhalif bir tip: “*Aslında dini farklı olduğu için bu topraklardan öz evlatlarını sürdüler.*” diyor. İspanya sürdü. Yani İspanyol, İspanyalı, İber yarımadalı, orada doğmuş büyümüş... Yani Arap bile olsa, 800 yıllık bir geçmişi var orada... Oranın şeyi de, burayı farklı bir dine mensup olduğu için sürüldü diye bir şey var. Esas argümanları bu...

Ama halen İspanya sanatında, akademisinde falan Müslüman olup da ismini, kendisini gizleyenler ciddi oranda var. İspanyolca isim kullanıyorlar, İspanyol isimlerini kullanıyorlar. Ama çünkü çok Katolik bir ülke ve gerçekten de şey baskısı çok fazla. Avrupa Birliği'nden sonra yavaş yavaş biraz daha rahatlamışlar.

Mesela, ilk Müslümanlardan biri diyor. Ben, Müslümanlarla tanışmak için randevu istediğimde, o 82'ilerde falan diyor... İlk dönem... Mescitleri falan gizliydi, açık bir mescit zaten yoktu. Bir arabaya bindirdiler. Gece vakti gözümü bağladılar. Bir sürü yollardan dolaştıktan sonra mescide vardık ve orada tanıştık. Yani böylesine baskı altındaydılar şeyler... Korkuyorlardı. Şimdi daha rahat gibi görünse de, gerçekten koyu bir hala Katolik bir ülke... Dolayısıyla, Morisko hikâyesi böyle bir hikâye...

Vaktimiz var mı? Sorunuz var ise, ana hatlarıyla böyle soruları alıp belki daha açabiliriz. Şu anda ben bazı şeyleri çok hızlı geçmiş olabilirim... Mikrofon çalışıyor ise...

***Kuzeye doğru ilerlemenin neden durduğu üzerine bir soru sorulur. “Müslümanlar, neden Paris'i almadılar?” Minvalinde bir soru sorulur.**

Tarik.

Theodor Hosemann tarafından yapılan portre (19yy): Tarik Bin Ziyad, wikimedia.org, 09.06.2018.

Şam'daki Emevi halifesi, Tarık bir Ziyad'ı gönderdiğinde çok hızlı bir biçimde biliyorsunuz, birkaç yıl içerisinde güneyden giriyorlar ta kuzeye kadar çıkıyorlar. Bunun bu kadar büyük şey sağlamanın hızlı ilerlemesinin sebeplerinden biri şu: Orada merkezi bir şey yok. Çok feodal bir yapı var. İlk

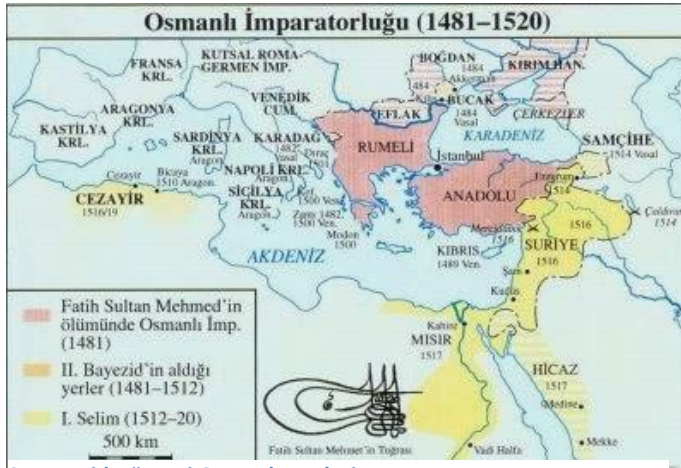
meydan savaşında 100 bin kişilik bir orduya karşılık, bir 10 bin kişilik – 12 bin kişilik Müslüman ordusu perişan ediyor. Şey çöküyor fakat asıl önemlisi serfler yani köylülük, orada kölelik anlamında... Nüfusun büyük kısmı köle neredeyse... Hiçbir mülkiyet hakları yok. Müslümanlar gelir gelmez orada İslam hukukunu, mülkiyet hukukunu, toprak hukukunu uygulamaya koyuyorlar ve herkes toprak işleyenin, su kullananın... Herkes kendi arazisinin, toprağının sahibi oluyor ve müthiş bir şey, özgürlük geldiği için hızlı bir şekilde Müslümanlaşma ve Müslüman olmasa bile de destek görüyorlar. Yani askeri olmaktan çok, sosyal ve ekonomik nedenlerle hatta hızla ilerliyorlar. Preneler'i aşp devam ettiklerinde iki faktör var:

Birincisi coğrafya: Gelen askerler, çölden gelen... Yağışlı, sisli, puslu Avrupa iklimine alışkın değiller... Buna rağmen ilerleyebiliyorlar fakat Halife sürekli emir gönderiyor. Askerlerimi oralarda, ta Avrupa içlerinde telef etmeyin geri dönün diye emir var. Hatta orada anlaşmazlıklar var kendi aralarında ve Tarık bin Ziyad mesela hemen görevden alınıyor ve tek başın yargılanmak üzere Şam'a çağrılıyor. Yani şeyden emekli bir asker olarak çok garip bir biçimde ölmüştür mesela... Tarık bin Ziyad ne oldu sonra? Değil mi? Çok efsane bir isim sonra nasıl öldü? Şam'da garip bir biçimde vefat etmiştir. Hiyerarşide bir sürtüşme oldu.

Emevi Devleti'nin Fetihlerden Sonraki Sınırları, <http://www.tarihsinifi.com/6084/emeviler-d%C3%B6nemi.html/emeviler-devletinin-fetihlerden-sonraki-s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1>, 09.06.2018

Siyaset, kısa vadede siyaset başka ama uzun vadede baktığımızda, orada bir 800 yıl sürecek bir medeniyet kuruluyor. Falan falanla ittifak kurmuş, filan filanla ittifak kurar. Evet, bunlar tarihin cilveleri maalesef. Siyaset bunları gerektiriyor. Olsaydı, olmasaydı... Bunları konuşabiliriz. Bunlar hangi dinamiklerle yapılmış?

2. Bayezid Dönemi Osmanlı Devleti, <http://tarihtensahneler.blogspot.com/2013/12/tarihde-ilkler-osmanli-devleti-yukselis.html>, 09.06.2018.

kapasitesinin, hatta Osmanlı'nın önceliklerinin stratejik önceliklerinin ne olup olmadığına karşılaştırmalı olarak bakmak lazım. Yani doğru dürüst donanması bile olmayan bir şeydir henüz. II. Beyazıt dönemi ve Osmanlı donanmasının kuruluş aşamasıdır. Karadan yani düşünün... Şam bile Osmanlı toprağı değildir. Karadan gitmeye kalksanız. Kuzeyden zaten bellidir. Sınırınız Bosna'ya kadardır. Ne yapılabilir?

Bunu karşılaştırmalı okumak lazım. Yani ne yapılabilir, ne yapılamazdı? Dolayısıyla olay tek boyutlu değildir bu tür işlerde. Tarihi, sosyal, siyasal, stratejik konjonktürlere iyi bakıp öyle değerlendirmek lazım. Zaman zaman böyle ittifaklar olur. Yani işte geçenlerde bir hatırat okudum. Şah Abbas döneminde İranlılar, İspanyollarla Osmanlı'ya karşı diplomatik ilişkiye geçmek için 10 kişilik bir ekip gönderiyor ve bunların hepsi de Türk. Azeri Şiisi... Bunların 6 tanesi Katolik oluyor oraya gitmişken⁸.

Mesela, daha canlı bir örnek... Soru şu: Osmanlı neden Endülüs'e yardım etmedi? Endülüs düşerken neden seyretti? Bu soru doğru bir soru ama yersiz bir soru bence. Çünkü 1492'de Endülüs, Osmanlı'nın güç dengesi ile

Akdeniz'in, bölgedeki askeri durumun, Osmanlı'nın askeri

Oruç Bey Hatıratının İlk Baskısı (Bkz. Dipnot 9)

Osmanlı elçileri içerisinde böyle bir olay var mı hatırlamıyorum. Ama orada – İranlılık, Osmanlılık meselesi değil ama- görkemi şunu bunu görünce şey yapıyor. Çok ilginç, tuhaf bir olay. Katolik olan elçi (Oruç Bey) hatıratında⁹ kendisi kaleme

⁸ Elçilerin Moskova, Prag (Bohemya), Münih (Bavarya Düklüğü), İtalya (Venedik Doçesi ile görüşmek istediler ama Venedikliler bu sırada Osmanlılar ile görüşüyordu) seyahatlerinin son durağı İspanya oldu. Beklenmeyen bir şey olmuştu: elçiliğin birçok üyesi Katolik olmuştu. Üç üye Roma'da, elçinin yeğeni de dahli olmak üzere üç kâtip İspanya'da din değiştirdi. Hatta elçinin yeğeni "İran'ın Don Philip'i", Oruç Bey ise "İran'ın Don Juan'ı" ismini almıştı. Oruç Bey daha sonra İspanya'ya yerleşip, Relaciones adında bir kitap yazdı. Ancak 1605'te, Valladolid'de bir karmaşada bıçaklanarak öldürüldü. Bu nedenlerden dolayı, elçilik iyi sonuçlar getirememişti. (Kaynak: Wikipedia.)

⁹ 1599-1602 İran büyükelçiliğinden Avrupa'ya, Sir Anthony Sherley'nin sekreteri olan İranlı Juan Don Juan (Oruç Bey) tarafından yazılan günlüğün ilk baskısı. Akıl hocası Alfonso Remón'un büyük yardımı ile metin Kastilya diline çevirildi ve içerikleri akademik kaynaklara referanslarla güçlendirildi ve 1604

alıyor¹⁰. Niye olmuş, nasıl olmuş. Şimdi bunu bir zihniyet okuması olarak ayrı bir şey yap mesela... Bir Müslüman nasıl olur da şey yapar. İşte başlarındaki sefir zor duruma düşüyor falan filan... Geri dönüyor falan... Bir ilginç hikâye. Şimdi bunlar niye oluyor?

İşte Cem Sultan niye Vatikan'a sığınyor? Hıristiyanlara sığınyor falan... Siyaset acımasızdır böyle bir şey. Daha güncel bir şey söyleyelim. Sonuçta 17-25 Aralık'ta Türkiye'de bir şeyler yaşandı değil mi? İki Müslüman grup birbirine girdi. Aslında bir adı bunun iktidar savaşı değil mi? İşin farklı boyutlarına kabaca baktığınızda... Demek ki o dönemin saltanat savaşları da böyle kanlı oluyormuş. Döneminin şartları ve imkânları ile oluyor. Baba, oğlu katlediyor. Baba-Oğul meydan savaşı yapıyor. Yav, bir insan sırf saltanatı için meydanlarda 3 bin- 5 bin kişinin canına mal olanı yapar mı? Normal şartlarda yapmaz ama anlıyorsunuz. Niye oluyor anlıyorum.

Stefanos Yerasimos (1942-2005)

Stefanos Yerasimos var bizim. Türk kökenli Rum tarihçi. Paris-Sorbonne'daydı. Birkaç yıl önce de vefat etti. Osmanlı tarihçisi. O, bir toplantıdaydık orada açıldı da bu meseleler. Evlat katili meselesi mesela... Fatih'in fetvası... Şimdi bu dinen, vicdanen, insanen kabul edilebilir bir şey mi? Yok. Kimse buna fetva veremez. Ama o devlet adamının siyaseti olarak şey yapıyor, diyor ki; Türklerde saltanatın, mülkün

paylaşılması diye bir gelenek var. Şey sistemi... Devlet geleneği böyle bir şey. Benden sonrakiler bunu paylaşır ne olur? İmparatorluk çöker, parçalanır. Önünü kesmek için böyle bir tedbir alınıyor. Rasyonel ama belki ahlaki değil...

Bana sorsanız, bir devlet için bir insanın kılını bile feda etmem. Ama siyasetçi başka düşünüyor. Dediğim gibi, Türkler niye sıkılıyor bunu anlamak lazım. Dışarıda falan Türk tarihçileri ıkınıyor, sıkılıyor. Yani anlamak lazım. Sebebini niye şey yapıyorsun? Tarihçiler buna benzer bir sürü örnekler var. Sadece Türkiye'de değil ki... Bu meşrulaştırmaz ama anlamaya çalışmak lazım bir şeyleri. Niye insanlar bunu böyle yapmış? Bu kararı almaya iten kültürel, siyasal, askeri artık neyse... Şartlar

yılında "Relaciones de Don Juan de Persia" yani "İran'ın Don Juan'ının İlişkileri" adıyla yayımlandı.

Farsça orijinal metnin kayıp olduğu ifade edilmektedir. Kaynak: Wikipedia.

¹⁰Hatıratı okumak için Bkz: G.Le Strange, Don Juan of Persia-A Shi'ah Catholic 1560-1604, E. Denison Ross (Editör) <https://archive.org/stream/donjuanofpersiaa010345mbp#page/n7/mode/2up> , Bu eserin, Safevi Devletinin İspanya'ya gönderdiği, sonra orada kalan bir diplomatı tarafından İspanya'nın Keltçe konuşulan bölgesindeki Katoliklere Safevileri tanıtmak amacıyla yazıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu kitabın İspanya'nın Kelt dilini konuşan bölgesinde oraya egemen olan Katoliklere bilgi vermek amacıyla yazıldığı ve 1603 yılında yayınlandığı ve bundan 322 yıl sonra, 1926'da İngiltere'de yayınlandığı belirtilmektedir.

*Ayrıca, "From Uruch Beg to Don Juan de Persia" isimli yayınında Prem Poddar'ın süreç hakkındaki tespitleri incelenebilir. Bkz:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02690050108589747?journalCode=rwas20>

neydi? Bunu anladığınız vakit daha kolay çözümlüyorsunuz. Yargılamak ayrı bir şey. Yargılayabiliriz... Orada kriterlerimiz sağlam olmalı... O ayrı...

Ama anlamaya çalışmak... Katili bile anlamaya çalışalım. Bu adam niye katil oluyor? Değil mi? Onu anlamaya çalışmak, onu meşrulaştırmak anlamına gelmez. Tarihe de böyle bakmak lazım. Yani yargıladığınız vakit zaten bir şey yok. Tamam. İyi var, kötü var. Bitiyor iş. Ama olaya anlayıp, dünden bugüne ve yarına ışık tutabilmek için daha analitik düşünmek daha karşılaştırmalı bakmak lazım.

Fransız tarihçi Fernand Braudel
(1902-1985)

Yine bu Endülüs hikâyesi için Braudel'in iyi bir tanımlaması var. "Medeniyet öfkeliydi" diyor. "Oradaki İspanyolların Müslümanlara karşı yaptığı milliyetçi bir şeyden çok, başka bir medeniye olan kin ve öfkeydi" diyor. "Medeniyet öfkeli/kinli" olarak tanımlıyor. Bu da ayrıca bir şey olarak konabilir.

Evet... Başka (soru)? Kim yönetiyor? Buyrun...

Abbasi- Emevi rekabetine ilişkin bir soruya Akif Emre, şu şekilde yanıt veriyor:

Abbasi-Emevi rekabetinden mi oldu? Medeniyetleri kuranlar, medeniyetleri etkileyenler sadece siyaset değildir. Siyaset bir cüzdür. Bunu unutmayın. Biz tarihi daha çok siyasi tarih olarak okuduğumuz için meydan savaşları, anlaşmalar, saltanatlar, inen-çıkanlar... Ama hayat o değil. Onun dışında başka bir hayat var. Belirleyici olan da odur. Demin o sözü onun için söyledim. Sosyoloji siyasete her zaman için galip gelir. Evet, yukarda bir saltanat savaşı var ama tabana bu nasıl yansıyor acaba? Orda başka bir akışkanlık var. Tamam mı?

Yani, bugün biz bugünün anlayışıyla ulus devletin sınırları içerisinde düşünüyoruz her şeyi. Saraylar arasında kavga var. Zaman zaman insanların da hayatlarını etkiliyor ama günlük hayatta böyle olduğunu kesinlikle düşünmüyorum. Başka bir entelektüel akış var. Kültürel akış var. Bu, Osmanlı için de geçerli, Endülüs için de geçerli...

Mesela, çok basit bir örnek vereyim. Gırnata'da Müslüman bir grupla temas kurduk falan. Konuştuk. Dedim "yav halen yaşayan, bir Endülüs müziğini icra eden birileri var mı buralarda?" falan. "Var" dediler. "Bir sanatçı.. Yarın buluşalım". Buluştuk. Otantik, Endülüs müziğinden uduyla, hem orijinal şeyleriyle hem okudu hem çaldı. Hayret edecek şekilde –müzik kulağım çok iyi değil ama- hem hayret bir biçimde Türk müziğine beniyor¹¹. Arap müziğinden çok... Sonuçta Endülüs müziği Arap'tır. Arap müziğinin şeyleri ve varyansları... Bir "Endülüsi" ve bir "Gırnatavi" diye iki kol

¹¹ Endülüs müziği konusundaki örnekler için TRT Müzik'te yayımlanan 18 bölümlük programı izleyebilirsiniz: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL-5QaYKx8CM0peiGz1AVK8xwCZ-TaRRAQ>, 10.06.2018.

var. Yani, şimdi müzik tarihçisi değilim ama burada müzikle uğraşan arkadaşlara da sordum. Onlar da “*Aa çok ilginç*” falan dedi. Şeyi biliyoruz. Yani bilim tarihi açısından Endülüs-Osmanlı ilişkileri var. Sanıldığı gibi öyle kapalı falan değil...

Türkiye’deki dini hayatı belirleyen nedir? Mesela tasavvuf. Çok önemli bir yeri vardır. Buradaki esas başat unsur nedir? Arabî ekolüdür değil mi? İbn Arabî... İbni Arabî nereli? Endülüslü...

En kopuk olduğumuz dönemde bile, ya dedim acaba Endülüs’le Türk müziği arasında, klasik Osmanlı müziği arasında bir ilişki olmuş mudur? Birbirini nasıl etkilemiştir? Bu soru bence çok ciddi bir soru. Müzisyen değilim. Müzik kulağım yok ama sonra onlarca CD topladım orijinal Endülüs müziği şey yapan. Evet, Arap tınısı var ama sanki Boğaziçi’nden de esintiler var. Yani bunu görüyorsun. Demek ki ikili bir iletişim var. Şey de var. Yani farklı bir müzik, farklı bir coğrafya ama bu kadar ortak yanı olması imkânsız.

Türkler, yani Osmanlı, Selçuklu şeyinde baktığımızda özellikle Osmanlı, siyasi ve askeri organizasyonu öne çıkan bir yapıdır. Yani bunu kabul etmek lazım. Yani bizde Gazali çapında bir şey çıkmamış. Bu, biraz da buranın özellikleri ile alakalı bir şey. Yani, şeye baktığımızda Osmanlı, Fatih Sultan Mehmet sonrasında veya imparatorluk olduktan sonra, o dönemin şey tartışmalarına, bilimsel çalışmalarına, yapılan düşünce tartışmalarına baktığımızda acaba İstanbul acaba Bağdat’tan, Kahire’den, Gırnata’dan geride miydi? Aynı tartışmalarda neler tartışılıyordu. O açıdan bakmak lazım.

Yani Süleymaniye’ye muhteşem bir mimari eser yapılırken, aynı dönemde İstanbul’daki entelijansiya ulema neyi tartışıyordu acaba? O tartışmalardan kesinlikle bağımsız değildir. Mimari, mühendislik ve estetik anlamda bu kadar muhteşem bir eser yapılırken, diğer bilimsel, sanatsal alanlarda, entelektüel alanlarda yerde sürünüyor olamaz. O eser de o dönemin ilmi, entelektüel tartışmalarının bir sonucudur, ürünüdür. Şimdi tarihi de, düşünce tarihini de, sosyal tarihi de bu açıdan okumamız lazım. Yani, Baki, Fuzuli varken, Ebu Suud da var, Kanuni de var.

Birleşik kaplar gibi. -Var mı mühendislik okuyan? Okumuşsunuzdur¹². Yani birleşik kaplar diye bir şey var.- Kültür de biraz böyledir. Kültürel şeyler de hepsi birbirini besler. Bir alanda çok zirve, öbür alanlarda dökülüyor olmaz. Bu şekilde okumak lazım...

¹² Bir kaç kap birbirine bağlandığında bileşik kaplar olarak adlandırılırlar. Bileşik kabın her bölmesindeki suyun yükseklik seviyesi aynıdır. Bölmelerden birinin çapı çok küçükse kılcal hareket suyun seviyesinde önemli bir değişikliğe neden olabilir. <https://www.edumedia-sciences.com/tr/media/62-bilesik-kaplar>, 10.06.2018.

Bir de ayrıca kültürlerarası geçişkenlik nasıldı? Bunun en iyi örneklerinden biri yani daha ne demek istediğimi anlatmak için... *İbni Batuta'nın seyahatnamesini*¹³ bir okuyun. Çok uzun dersenez, "*İbni Batuta'nın Dünyası*" diye bir Klasik Yayınları'ndan bir kitap çıktı¹⁴. Ben ordayken basmıştık. Bir seyahatname üzerinden bir medeniyet tahlili nasıl yapılır? Nasıl okumalı? Şimdi, fakih bir seyyahın, herhangi bir turist değil, fakih bir seyyahın Tanca'dan çıkıyor, Atlas Okyanusu kıyılarında bir Fas şehri Tanca'dan çıkıyor. Taa Çin'e kadar gidiyor. Kırım'a gidiyor. Hicaz'a gidiyor. Hindistan'a, Maldiv adalarına falan... Buradaki ticari, ekonomik ve ilişkileri ve kültürel akışkanlığı görüyorsunuz. Bugün sanıldığı gibi pasaportla, vizelerle gitmiyor insanlar. Sanıldığı gibi böyle kelle koltukta gitmiyorlar. Çok farklı bir devingenlik, akışkanlık, geçişkenlik var.

Şimdi, o hayatı görmeden, hayatın kılcal damarlarına girmeden, sadece siyaset açısından okuduğumuzda yanlış bir resim çıkar. Şimdi, yeni tarihçi ekoller var biliyorsunuz. Her şeyin tarihini yazmaz. Sadece siyasetle sınırlamadan, toplumsal tarih, ekonomik tarih falan-filan... Bunlara girdiğimizde bunları daha iyi anlayabiliriz. Yani, tarihi okuma tarzımızda bir yanlışlık var bizim, genelde... Yanlış bir şekilde öğretiliyor. Okuduğumuz tarihler hep saltanat savaşları, iktidar savaşları, askeri savaşlar budur... Tarih bunlar... Hâlbuki bunun dışında bir hayat var. Milyonlarca insan bir hayat yaşıyor.

İşte... Topkapı Sarayı ile Viyana Hanedanı arasındaki savaştan ibaret değil. Yani, Müslim-Gayrimüslim arasındaki ilişki bile çok farklı. Başka türlü akışkanlıklar var. Onun için tarihe nasıl bakmamız gerektiğine dair deneme olarak bu şeye giriş kabul edin Moriskolar muhabbetini... Kafanızda bir-iki soru işareti oluşmuşsa ben mutlu sayacağım kendimi. Belki ilerde başka bir vesile ile beraber oluruz. Vakti aşmış olmayalım Herhalde program var. Daha da sıkmayalım. Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim. Dediğim gibi çok yönlü düşünün. Sadece siyasetten ibaret değil olup bitenler. Teşekkür ederim.

¹³ İbn Battuta Seyahatnamesi (tek kitap), Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, Yapı Kredi Yayınları https://www.kitapyurdu.com/kitap/ibn-battuta-seyahatnamesi-tek-kitap/73239.html?gclid=EAlalQobChMIwYDbvavF2wiVxLYYCh0Aajg3IEAQYAiABEgLCqPD_BwE

¹⁴ Prof. Dr. Ahmet Zeki Şengil'den "İbn Batuta'nın Dünyası" eserine ilişkin bir değerlendirme sunumu, <https://www.youtube.com/watch?v=-ECgz3HPqWI>